

Dziady – misterium w konwencji moralitetu

Starter:

- fotografia współczesna: Piotrków Trybunalski, kościół par. p.w. św. Jakuba; teatr a wystawianie misterium; polecenie odwołujące się do wiedzy ucznia;

Rozdział: *Dziady* jako misterium

- ćwiczenie interaktywne; informacje o związkach III cz. "Dziadów" ze średniowiecznym misterium; Adam Mickiewicz "Dziady" cz. III (fragment o ziarnie); pięć poleceń otwartych związanych z interpretacją fragmentu; elementy moralitetu w "Dziadach" cz. III; fotografia: Wilno. Cella Konrada. Współczesna ekspozycja muzealna; dwa ćwiczenia otwarte związane z treścią lektury; Adam Mickiewicz "Mędracy"; pięć ćwiczeń otwartych; trzy perspektywy czasu i przestrzeni w lekturze;

Rozdział: Konteksty

- Cyprian Norwid "Psalm Wigilii"; trzy ćwiczenia związane z interpretacją wiersza;

Rozdział : Preteksty

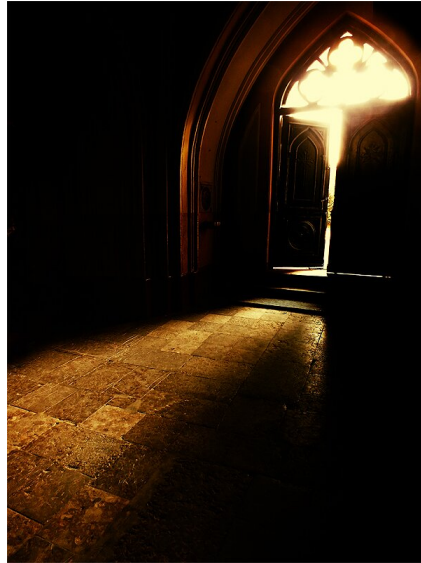
- Władysław Syrokomla "Staropolskie Roraty"; trzy ćwiczenia dotyczące interpretacji utworu;

Rozdział: Zadaniowo

- trzy ćwiczenia otwarte (w tym polecenie napisania eseju na temat: „*Dziady* – utwór o ofiarach rządów zaborcy”); ćwiczenie otwarte słowa kluczowe;

Dziady – misterium w konwencji moralitetu

Piotrków Trybunalski, kościół par. p.w. św. Jakuba
Wojciech Domagała, licencja: CC BY-SA 3.0

Czym jest misterium? W jaki sposób może ono oddziaływać na emocje widza? Czy teatr jest odpowiednią przestrzenią do wystawienia misterium? Czy w przypadku patetycznego dzieła Mickiewicza można – za Stanisławem Wyspiańskim – powtórzyć słowa, że teatr jest „świątynią sztuki”?

Już wiesz

Przypomnij cechy gatunkowe misterium i moralitetu.

Dziady jako misterium

Ćwiczenie 1

Poszczególnym definicjom przyporządkuj terminy umieszczone pod tabelą:

Autorzy miłosnych pieśni prowansalskich, W starożytnej Grecji: obrzędy religijne; w średniowieczu: przedstawienie o tematyce religijnej, W średniowieczu: przedstawienie o treści laickiej, nacechowane moralizująco, Zbiór ludowych pieśni religijnych, Misterium o Męce Pańskiej, Pieśń o Bożym Narodzeniu

Definicja	Termin
Autorzy miłosnych pieśni prowansalskich	
W starożytnej Grecji: obrzędy religijne; w średniowieczu: przedstawienie o tematyce religijnej	
W średniowieczu: przedstawienie o treści laickiej, nacechowane moralizująco	
Zbiór ludowych pieśni religijnych	
Misterium o Męce Pańskiej	
Pieśń o Bożym Narodzeniu	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

III cz. *Dziadów* nawiązuje do średniowiecznych misterii, gdyż ilustruje wpływ rzeczywistości pozamaterialnej (nadprzyrodzonej) na osobowość człowieka, jego decyzje i przemyślenia. Mianem psychomachii określa się występującą w tle akcji fabularnej walkę aniołów i diabłów o duszę człowieka, przy czym chodzi tu nie tylko o zbawienie jednostki, lecz także o losy całego świata. W dramacie oprócz wydarzeń ściśle skonkretyzowanych w czasie można wyróżnić tzw. bezczas historyczny, rozgrywający się w przestrzeni transcendentnej. Mickiewiczowskie rozważania: dylemat między wolnością człowieka a pokornym podporządkowaniem się woli Boga, również zbliżają utwór do formy misterium.

Przeczytaj podany fragment *Dziadów* i wykonaj polecenia:

“ Adam Mickiewicz

Dziady. Część trzecia

Czytałem ja o wojnach – w dawnych, dzikich czasach,
Piszą, że tak okropne wojny prowadzono,
Że nieprzyjaciel drzewom nie przepuszczał w lasach
I że z drzewami na pniu zasiewy palono.
Ale car mędrszy, srożej, głębiej Polskę krwawi,
On nawet ziarna zboża zabiera i dławi,
Sam szatan mu metodę zniszczenia tłumaczy.
(Scena III, w. 148–154)

[Dziady. Część trzecia](#)

Ćwiczenie 2.1

Wskaż wydarzenia, które stały się bezpośrednią przyczyną refleksji Józefa Kowalewskiego.

Ćwiczenie 2.2

Wyjaśnij, jakie treści biblijne symbolizuje ziarno.

Ćwiczenie 2.3

Zastanów się, co w kontekście sceny więziennej oznacza niszczenie ziarna.

Ćwiczenie 2.4

Określ, w jakim sensie motyw ziarna związany jest z misterium.

Ćwiczenie 2.5

Przypomnij, jaką historię ewangeliczną zazwyczaj przywołują średniowieczne misteria (np. *Misterium o Męce Pańskiej*).

Moralitet wywodzi się z misterium. Charakteryzują go wyraźny podział świata wartości na dobro i zło oraz dominujący morał. Na wzór średniowiecznych misteriów w III cz. *Dziadów* występuje podział sceny na prawą (dobro) i lewą (zło). Przestrzeń życia wewnętrznego bohatera nakłada się na sens wypadków dziejowych w dramacie, który nie ma jednoznacznego zakończenia (dramat formy otwartej), natomiast odbiorcy dowolnie interpretują ukryte sensy filozoficzne, ideowe, sceny symboliczne. Mimo że mesjanistyczne akcenty dotyczą głównie motywów pasyjnych, w scenie więziennej zwraca uwagę ciekawie skomponowany motyw stylizowany na kantyczkę bożonarodzeniową.

Wilno. Cela Konrada. Współczesna ekspozycja muzealna
Farary, domena publiczna

Ćwiczenie 3.1

Określ konkretną datę wydarzeń opisanych w scenie III. Dodatkowe informacje znajdziesz w didaskaliach.

Ćwiczenie 3.2

Na podstawie poniższego fragmentu wskaż, jaką nowinę przyniósł ludzkości Anioł.

"Kiedym z gwiazdą nadziei
Leciał świecąc Judei,
Hymn Narodzenia śpiewali anieli;
Mędracy nas nie widzieli,
Królowie nie słyszeli.
Pastuszkowie postrzegli
I do Betlejem biegli:
Pierwsi wieczną mądrość witali,
Wieczną władzę uznali:
Biedni, prości i mali.
(Scena III, w. 179–188)"

Wiersz Adama Mickiewicza zatytułowany *Mędracy* (1830) powstał w zbliżonym okresie, co *Dziady* drezdnie. Przeczytaj go i wykonaj polecenia:

« Adam Mickiewicz

Mędracy

W nieczułej, ale niespokojnej dumie
Usnęli mędracy. – wtem odgłos ich budzi,
Że Bóg widomie objawił się w tłumie,
I o wieczności przemawia do ludzi:
«Zabić go» – rzekli – «spokojność nam miesza;
Lecz zabić we dnie? obroni go rzesza».

Więc mędracy w nocy lampy zapalali
I na swych księgach ostrzyli rozumy
Zimne i twarde, jak miecze ze stali;
I wzięwszy z sobą uczniów ślepych tłumy,
Szli łowić Boga, – a zdrada na przedzie
Prostą ich drogą, ale zgubną wiedzie.

«Tyś to?» – krzyknęli na Maryi Syna.
«Jam» – odpowiedział – i mędracy pobladli:
«Ty jesteś?» – «Jam jest». – Służalców drużyna
Uciekła w trwodze, mędracy na twarz padli;
Lecz widząc, że Bóg straszy, a nie karze,
Wstali przelękli, więc srożsi zbrodniarze.

I tajemnicze szaty z Boga zwlekli,
I szyderstwami ciało jego siekli,
I rozumami serce mu przebodli:
A Bóg ich kocha i za nich się modli!
Aż gdy do grobu duma Go złożyła,

Wyszedł z ich duszy, ciemnej jak mogiła.

Spełnili mędracy na Boga pogrzebie
Kielich swej pychy. – Natura w rozruchu
Drżała o Boga. – Lecz pokój był w niebie:
Bóg żyje, tylko umarł w mędrców duchu.

Ćwiczenie 4.1

Wskaż dwa ważne wydarzenia z ewangelicznej historii zbawienia, które Mickiewicz połączył w jednym obrazie poetyckim.

Ćwiczenie 4.2

Omów rolę, jaką Mickiewicz przypisał biblijnym mędrcom.

Ćwiczenie 4.3

Wyjaśnij, ku jakim wartościom zwrócony jest sceptycyzm poety.

Ćwiczenie 4.4

Wyjaśnij, dlaczego aniołowie czują się rozczarowani postawą Konrada.

"On Cię nie poznał, on Cię nie uczcił, Panie nasz wielki!
On Cię nie kochał, on Cię nie wezwał, nasz Zbawicielu!
(Scena III, w. 183–184)."

Ćwiczenie 4.5

Odwołując się do tekstu lektury, odpowiedz na pytanie, czy aniołowie w scenie III znajdują dla Konrada jakieś usprawiedliwienie.

Kiedy wyczerpany Konrad usnął, a ks. Piotr modli się o jego duszę, przestrzeń sceny wypełniają chóry anielskie. Wydarzenie ma miejsce w nocy z 24 na 25 grudnia. W pobliskim kościele rozlegają się dźwięki mszy pasterskiej. Chóry anielskie śpiewają *a capella*. Aniołowie sugerują, że miłosierny Jezus wybaczy grzesznikowi, który zbuntował się przeciwko Bogu, lecz kochał naród. Ta miłość ma zapewnić mu zbawienie oraz życie wieczne w zaświatach.

Ważne!

"Koncert anielski stał się w ten sposób wielkim śpiewem o włączeniu Bohatera Polaków w proces ekonomii zbawienia. Z właściwą sobie subtelnością Niebo sugeruje również, iż w procesie tym zostanie mu powierzona specjalna misja. Ani słowa więcej. Jak na nasze ograniczone umysły i tak wyśpiewano nam za dużo i być może dopiero prorok rozświecili nieco te święte informacje."

Ćwiczenie 5

Przyjrzyj się przywołanemu fragmentowi III cz. *Dziadów*. Znajdź w scenie III podobne partie chóru aniołów, w których występują rytmiczny tok wersów oraz paralelne zwroty (powracające na zasadzie refrenu). Powiedz, z jakimi popularnymi pieśniami, wpisanymi w tradycję bożonarodzeniową, kojarzą się wypowiedzi aniołów.

"Pokój, pokój prostocie,
Pokornej, cichej cnotcie!
Sługo, sługo pokorny, cichy,
Wniosłeś pokój w dom pychy,
Pokój grzesznemu sierocie.
(Scena III, w. 202–206)"

Ważne!

"Pieśni bożonarodzeniowe i wielkanocne, noc śmierci, pokuty i nadziei, jaką jest noc zaduszna, nadają tej rozżarzonej chwili wartość misterium, które jest ponad czasem, które ma walor wieczności. Obdarzenie takim walorem konkretnej historycznej chwili jest jednym z najzuchwalszych pomysłów dramaturgicznych, jakie sobie można wyobrazić. Zamienia on męczeństwo narodu w dramat identyczny z dramatem życia, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, który w chrześcijańskiej kulturze dzieje się wciąż. "

W III cz. *Dziadów* – misterium z elementami moralitetu – można wyróżnić trzy perspektywy czasu i przestrzeni: rzeczywistość historyczną, przestrzeń transcendentną i przestrzeń mityczną, dotyczącą egzystencjalnej wędrówki bohatera rozdartego między śmiercią, przemianą duchową a radosnym powrotem do życia. Bohater jest przedstawicielem całego pokolenia ofiar absolutnych rządów zaborcy. Optymistyczną metaforą wyznaczającą jego przyszłość jest ziarno, które będzie wzrastać i zmieniać kształt zastanej sytuacji. Zbuntowany bohater Polaków (zdemoralizowany przez pychę) zostaje obdarzony łaską zbawienia i pokoju.

Konteksty

“ Cyprian Norwid **Psalm Wigilii**

I

O, dzięki Tobie, Ojczy ludów Boże,
Że ziemię wolną dałeś nam i nagą,
Ani oprawną w nieprzebyte morze,
Ni przeciążoną gór dzikich powagą,
Lecz jako piersi otworzoną Boże...

II

Więc na arenie tej się nie ostoi
Przeciwnik żaden, jeno mąż bezpieczny
I ten, co za się nierad szuka zbroi,
Ale zupełny, wcale obosieczny,

Który jak gwiazda w niebie czystym stoi.

III

I za to jeszcze dzięki Ci, o Panie,
Że człek się ówdzie laurem nie upoi
Ani go wiatrów ciepławych głaskanie
Prze atłasowi w nicość i rozstroi
Na drzew i kwiatów motyle kochanie.

IV

Strzeliście w niebo spojrzysz on ku Tobie,
Który przez stajnię wszedłeś do ludzkości,
I w grobie zwiędłych ziół leżałeś w żłobie,
I w porze ziemskich próżnej zalotności,
I kiedy cały świat się tarzał w grobie.

V

Za prawo tedy do Polski obszaru
Dziękuję Tobie, któryś niezmierny,
Wszech-istny jednak z obłoków wiszaru
Patrzący na świat w prawdzie rozdzielony
Światło-cieniami czaru i roz-czaru.

VI

I który łaski zakreślił promieniem
Dzielnicę ludów w czas ludów chaosu,
Tak, jako morze obszedłeś pierścieniem
I nie rzuciłeś gór na wagę losu,
Lecz najpodlejszym bawisz się stworzeniem.

VII

Do Ciebie, Ojczyzn, się podnosim
W tym to ubóstwie naszym bardzo sławnym,
I w tej nadziei, co po skrzydeł osiem
Przybiera co dzień i w płaczu ustawnym,
I w bólach, które tak mdło jeszcze znosim.

VIII

O, dzięki Tobie za państwo boleści,
I za męczeńskich koron rozmnożenie,
I za wylaną czarę szlachetności
Na lud, któremu imię jest cierpienie
I za otwarcie bram... nieskończoności.

Zinterpretuj wiersz Cypriana Norwida i wykonaj polecenia:

Ćwiczenie 6.1

Wyjaśnij, w jaki sposób tekst wpisuje się w tradycję XIX-wiecznych polskich wigilii.

Ćwiczenie 6.2

Określ nastrój wiersza i zastanów się, czy odpowiada on radosnej atmosferze Bożego Narodzenia.

Ćwiczenie 6.3

Określ, czy refleksja Norwida ma wymowę sceptyczną, czy - optymistyczną. Wypowiedź uzasadnij

Preteksty

“ Władysław Syrokomla

Staropolskie Roraty

I.

”Rorate coeli! Górne niebios!
Niech z was wypłynie zbawienna rosa:
Z górnych obłoków na ziemskie niwy
Niechaj się spuści mąż sprawiedliwy;
Niechaj się ziemska otworzy bryła,
Swojego Zbawcę by porodziła!
Tak z Izajaszem ród ludzki woła
Takim brzmią hymnem mury kościoła,
Kiedy nadchodzi okres wielkich godzin –
Dzień uroczysty Bożych Narodzin
Gdy ma się życie rozpocząć nowe,
Panna wężowi ma zetrzeć głowę,
Kiedy na wschodniej niebiosów stronie
Nieznana gwiazdka wkrótce zapłonie,
Gdy stara przeszłość czeka w pokorze
Kiedy ją wezwą na Sądy Boże.

II.

W świątyniach Pańskich przed świtem, nocą,
Blaski jarzących świateł migocą,
A w złotogłowy strój przyodziani
Pańscy lewicy, Pańscy kapłani
Jak każe obrzęd swoją kolejną
Ołtarze kadzą i hymny pieją

I uroczyście jako w dni Święta
Ofiara Pańska już rozpoczęta
A przy ołtarzu w ofiarną porę
Siedem jarzących świeczek zagore.

Lud co ofiary niekrwawej słucha
Prosi o dary Świętego Ducha
By stały w sercach jako pochodnie
By Zbawiciela powitać godnie
Mimo radości – straszno w tej porze,
Czy jest gotowy na Sądy Boże.

[...]

IV.

Od Bolesława, Łokietka, Leszka
Gdy jeszcze w Polsce Duch Pański mieszka,
Stał na ołtarzu przed mszą roraty
Siedmioramienny lichtarz bogaty
A stany państwa szły do ołtarza
A każdy jedną świeczkę rozżarza:
Król, który berłem potężnym włada,
Prymas – najpierwsza senatu rada,
Senator świecki – opiekun prawa,
Szlachcic, co królów Polsce nadawa,
Żołnierz, co broni swoich współbraci
Chłopek, co z pola, ze krwi i roli
Dla reszty braci chleb im mozoli –
Każdy na świeczkę grosz swój przyłoży,
I każdy gotów iść na Sąd Boży.

V.

Ten, co przoduje nad wszystkie stany,
W świetny dalmatyk król przyodziany,
Szedł do ołtarza, zapalał świecę
I kraj polecał Boskiej opiece:
«Tyś Król Najwyższy, Tyś Królem króli!
Boże, pierś Twoja niech nas przytuli,
Niechaj nie dozna bicza Twej chłosty,
Senat, rycerstwo i naród prosty,
Czy przeciw wrogom oręż wymierzę,
Czy z obcym państwem zawrę przymierze,
Dostojnych królów niech idę śladem,
By się mój jasny nie ćmił dyadem
Chociaż mi złoto uwiera skronie:

Noszę jak Chrystus ciernie w koronie:
Lecz jeśli Chrystus sił mi przymnoży,
Gotowy jestem iść na Sąd Boży».

VI.

Po królu przyszedł pierwszy z poddaństwa,
Pasterz gnieźniński i prymas państwa;
Zapalił świeczkę na lichtarz drugi:
[...]

VII.

Potem senator najpierwszy w radzie
Na czoło, na pierś znak krzyża kładzie,
Idzie przed ołtarz, przed lichtarz trzeci,
Na trzeciej świeczce ogień roznieci,
[...]

VIII.

Potem szedł szlachcic najpierwszy z ziemian
Co pług i statut dzierżył na przemian,
Co opuściwszy sochę i broń,
Na skronie królów wkładał koronę.
Szlachcic – ziemianin kłękł u ołtarza,
I ze schyloną modli się głową:
– «Boże! Strzeż moją wolność sejmową!
I w oczach Twoich i w oczach ludzi
Niech czarna plama jej nie zabrudzi!
[...]

IX.

Potem szedł żołnierz w zbroi ze stali,
I piątą świeczkę na ołtarz pali;
[...]

X.

Potem przychodzi przed ołtarz Pański
Sławetny kupiec z rzeszy mieszczańskiej,
I stawiając szóstą na ołtarz świecę,
Stan swój porucza Bożej opiece.
[...]

XI.

Potem przychodzi rolnik w sukmanie
I z siódmą świeczką przed ołtarz stanie:
– «Boże! Już kraj mój karmię od wieka,
I ja mam prawo do nazwy człeka;

Lecz głód, pomorek, wojna, niewola
Brudzą nam serca, pustoszą pola,
Bogacim drugich, a sami biedni, –
Dajże nam dzisiaj nasz chleb powszedni!
Bez Twojej łaski ziarno nie rodzi,
Łąka kwiecista zginie w powodzi,
Grad nasze kłosa wyniszczy w ziarnie,
Albo stodołę pożar ogarnie,
Dajże nam, Panie, chleba dostatek,
Miłość do serca, zgodę do chatek,
A gdy poczciewie zagon wyorzę,
Gotowy jestem na Sąd Twój Boże».

XII.

Tak siedem stanów ziemicy całej
Siedmiu płomieńmi jasno gorzały,
Siedem modlitew treści odmiennej
Wyrażał lichtarz siedmioramienny,
Lecz roratniego całość lichtarza
Wspólną modlitwę kraju wyraża.
A na ten lichtarz – komu to dziwno,
Że Pan Bóg spuszczał rosę ożywną?
Królowie – dobrzy i chrobrej mocy,
Pasterze Pańscy – duchem wysocy,
Senatorowie – w radzie niezłomni,
Ziemianie w sejmach na prawo pomni,
Żołnierz – jak olbrzym szedł jeden na stu,
Kupiec – przynosił bogactwo miastu
Swobodny kmiotek jak las miał zboże –
Gotowi byli na Sądy Boże

XIII.

Ale zmądrzała Rzeczpospolita,
Siedmiu świeczkami ołtarz nie świta,
Siedmiu modlitew już zapomnieli,
Stary obyczaj Piastów wyśmieli;
Szli na roraty przed dniem do fary
Tylko niewiasta lub dziadek stary.
Zardzewiał lichtarz siedmioramienny,
Los siedmiu stanów nastał odmienny:
Na królów – twarde włożono pęta,
W pasterzach – znikła gorliwość święta,
Senatorowie – poili braci,
Szlachta – się ciągle konfederaci,

Żołnierz – jął gnębić tych, których bronił,
Kupiec – przez lichwę bogactwo strwonił,
Kmiotek – niewolnik zmarniał we dworze,
Anioł zatrąbił na Sądy Boże.

Wiersz Władysława Syrokomli *Staropolskie Roraty* powstał w 1858 roku. Ilustruje średniowieczną tradycję adwentową: oczekiwania na narodzenie Jezusa.

Ćwiczenie 7.1

W utworze Władysława Syrokomli wskaż cechy moralitetu.

Ćwiczenie 7.2

Zastanów się nad rolą motywów apokaliptycznych.

Ćwiczenie 7.3

Wskaż elementy satyry społecznej.

Zadaniowo

Ćwiczenie 8.1

Omów psychomachie, jakiej poddana została dusza Konrada.

Ćwiczenie 8.2

Pracując w grupach, przygotujcie do przedstawienia fragment misterium zatytułowanego *Dziady*. Pamiętajcie o odpowiednim doborze muzyki.

Ćwiczenie 8.3

Napisz esej na temat: „*Dziady* – utwór o ofiarach rządów zaborcy”.